

SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT

A NAGYSZOMBATI ZSINATTÓL (1629) – PUPI MARTZIN CZIGÁNY LEÁNYKÁJA ESETÉN (1746) ÁT – A KATOLIKUS ROMA SZAKKOLLÉGIUMOKIG¹

Debreceni Református Hittudományi Egyetem Romológia Tanszék, Debrecen

A pedagógia – azaz a nevelés tudománya – a görög *paidagógosz* (παιδαγωγος) szóból ered; így hívták azt a művelt rabszolgát Athénban, aki vagyonos urának gyermekét a magántanárhoz kísérte, ki igyekezett „jó poliszpolgárt” nevelni az ifjúból. A tananyag otthoni elmélyítése, majd később az erkölcsi nevelés azonban a *paidagógosz* feladata volt.

A keresztény *paidagógosz*, a keresztény pedagógia az ismeretek átadásán, az erkölcsi normák kialakításánál jóval több. Az egyház értelmezése szerint ugyanis a keresztény nevelés célja nem lehet kevesebb, mint a gyermeket elvezetni a keresztény nagykorúságra. *A kereszténységnek, Jézus örömhírének lényege nem tan-, nem norma-, nem szokásrendszer, hanem Istennel való személyes szeretetkapcsolat. Tudom, hogy Isten szeret engem és én ezt akarom viszonzni egész életemmel. Az a felnőtt keresztény, aki hisz Jézus Krisztusban, aki Jézus tanítása szerint alakítja az életét és részt vesz a keresztény közösség életében. A keresztény nevelés célja tehát a hit ébresztése és fejlesztése, a gyermekek hitvalló, felnőtt kereszténnyé nevelése, felkészíteni, elvezetni őket a hívő döntésre, hogy a keresztény közösségnek tudatosan aktív tagjai legyenek.*²

Amikor tanulmányomban a cigányság – főképp a hazai cigányság – és a katolikus egyház kapcsolódási pontjait írom le, azt kívánom bemutatni, miképp indult el e népcsoport a felnőtt kereszténnyé válás útján, közel hatszáz éves hazai történetük kutatása során milyen adatokat, eseményeket találtam erre vonatkozóan.

Kulcsszavak: cigányság, egyház, keresztény nevelés

Mai ismereteink szerint a cigányoknak nevezett népcsoport első kompániái a 11-12. században jelentek meg Európa határán, majd onnan továbbvándorolva a 13-14. században érkeztek a Velencei Köztársaság görög gyarmataira, a Peloponnészoszi-félszigetre, s a környező szigetekre. A történelmi Magyarország területére főképp a Balkán felől jöttek, a Szerbia-Bulgária-Havasalföld útvonalon bevándorló cigányok megjelenésének első, bizonyítottan hiteles dátuma 1455. Egy ez év januárjában készült dokumentum nevez meg egyértelműen cigányokat; Hunyadi János beszercei ispán oklevele³ engedélyezi a Barcsay testvéreknek, hogy birtokaikon négy cigány jobbágyként letelepedjen.

¹ in: FEHÉR ÁGOTA – MÉSZÁROS LÁSZLÓ (szerk.): „... et vocavit vocatione sua sancta”: A pedagógiai hivatás

² RÉDLY ELEMÉR (2006): Pedagógia keresztény szemmel. Katolikus Teológiai Főiskolai Jegyzetek Győr 11. o.

³ SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT (2016): A magyarországi cigányság I. (Cigányok és romák). Semmelweis Kiadó, Budapest 88. o.

A kisebb-nagyobb családokban bevándorló cigányokat Európa-szerte érdeklődéssel vegyes bizalmatlanság fogadta, a „furcsa” kinézetű, öltözetű, szemfényvesztést – jóslást, bűbájoskodást, mágiát, babonaságot – művelő csoportok korán kivívták az egyház ellenszenvét. Annak ellenére ugyanis, hogy külsejüket és sokszor viselkedésüket is taszítónak találták, mint az korabeli feljegyzésekből, többek között a Bolognai krónika egyik 1422. évi bejegyzéséből – „... *Meg kell jegyezni, hogy soha ilyen utálatos emberek nem fordultak elő ezen a vidéken. Soványak voltak és feketék, és úgy ettek, mint a disznók. Asszonyaik felváltva jártak-keltek a városban, durva ruhát viseltek a vállukra erősítve, gyűrűt a fülükben, és hosszú fátylat a fejükön. Egyikük a piactéren hozta világra a gyermekét, de három nap múltán már együtt járt a többi asszonnyal.*”⁴ – kiderül, az egyszerű nép igénybe vette jövendőmondó és ehhez társuló szolgálataikat. Már Theodor Balsamon 12. századi kánonjogász, a Trullai Zsinat (692) dokumentumaihoz hozzáfűzött magyarázatában hat év kiközösítéssel fenyegeti meg az egyház mindazon tagjait, akik medvetáncoltatással, jövendőmondással, babonasággal, varázslással, szemmel verés elleni amulettek készítésével, árusításával foglalkoznak, miközben járják a világot. Írásában az *athinganosz* megjelölés egyértelműen a cigányokra utal, „hasbeszélő” képességüket egyenesen a sátánnal való együttműködésüknek tekinti, s a boszorkányokkal, hamis prófétákkal és más gyanús társaságokkal együtt említi őket.

Ugyancsak a szemfényvesztés, babonaság ellen lépett fel az 1300-as évek elején I. Athanasziosz konstantinápolyi pátriárka, s küldött levelet a hiszékeny bizánciak papjainak, hogy óvják híveiket az *adiganoszoktól*,⁵ ne engedjék be otthonaikba, mert azok ördögi dolgokat cselekednek. Évtizedekkel később Joseph Bryennius (1340/1350-1431) bizánci szerzetes és prédikátor egy értekezésben már azt írta,⁶ hogy a birodalom balszerencséjének többek között az az oka, hogy az emberek naponta találkoznak a szemfényvesztőkkel, mágusokkal, *athinganoszokkal*. Egy, a 15. században keletkezett kánon pedig ötéves kiátkozással büntette azokat, akik szóba elegyednek a jövendőmondó, varázsló cigány nőkkel, vagy beengedik őket otthonukba.

Az egyházban igen erős gyanú élt, hogy a cigányok – különösen viselkedésük, „mesterségeik,” s egyháztól való távolmaradásuk, idegenkedésük miatt – voltaképpen eretnekek. Az 1500-as években készült pápai bullák, a *Licet ab initio* (III. Pál pápa 1542), majd az *Immensa Aeterni Dei* (V. Sixtus pápa 1588),⁷ melyek megerősítették a római inkvizíciót abban, hogy a hittől eltávolodottak és az eretnekek ellen fellépjen, ily módon – ha nem is nevesítette a cigányokat – lehetővé tette az ellenük irányuló szankciók megszületését. A következő század egyházi vezetése is elhatárolódott tőlük; az 1611. és 1629. évi nagyszombati zsinatok rendeletei, melyek ugyan nem nevezték meg a cigányokat,

⁴ SIR ANGUS FRASER (2000): A cigányok. Osiris Kiadó Budapest 76. o.

⁵ A cigányok korai elnevezései: adiganosz, athinganosz, atszinganosz, atsziganosz, adszinkan.

⁶ Hivatkozik rá GEORGE C. SOULIS, Az eredeti szöveg francia fordításban: L. Oeconomus: L'état intellectuel et moral des Byzantins vers le milieu de XIV e siècle d'après une page de Joseph Bryennios. Mélanges Charles Diehl I. (Paris 1930)

⁷ VÁRNAGY ELEMÉR (1994): A cigányok és a katolikus egyház In: Várnagy Elemér szerk.: Keresztény Pedagógiai Nyári Egyetem Pécs, 1994. JPTE Pécs 96. o.

egyértelműen rájuk utaló megállapításokat tettek, s tevékenységük ellen irányuló utasításokat adtak a papságnak:

„A ráolvasást, mágiát, jövendölést, sorsvetést, tenyérjósást, kuruzslást a prédikációban gyakran ostromozzák, és ha valakiről kiderül a babonáság, értesítsék róla a püspököt.”

„Az egyszerű nép könnyen babonás, sok helyen javasasszonyok babonával gyógyítanak és ráolvasásokat művelnek. A plébános kérdezze gyónásban és azon kívül is, gyógyítanak-e babonás módon embereket vagy állatokat, és térítse el ettől az embereket.”⁸

A katolikus egyház⁹ hivatalos állásfoglalása mellett azonban már a 16. századtól vannak adataink arra vonatkozóan, hogy papjai, szerzetesei nyitott szívvel fordultak a cigányok felé; Néri Szent Fülöp (1515-1595), Kalazanci Szent József (1557-1648) hirdették nekik is az evangéliumot, sőt, a vándorló cigányok számára kijelölt római kerületben – a Madonna del Montiban – bíborosi védnökség alatt működő kongregáció is alakult a szolgálatukra.¹⁰ Az 1600-as években Palermóban egy jezsuita szerzetes, Luigi La Nuza (1591-1656) vezetett cigányokkal foglalkozó segítő szervezetet,¹¹ 1680-ban pedig saját templomot – Santa Maria va in Egitto (az Egyiptomba menekülő Szűz) – kaptak a városban.

A magyarországi cigányság egyházi kapcsolataira, hitéletére vonatkozó első források a 16. századtól, a török hódoltság időszakától találhatók. A három részre szakadt országban minden tekintetben eltérően alakult a cigányság élete, s vonatkozott ez egyházi hovatartozásukra is. A Magyar Királyság területén 1583-ban Tiszaújlak¹² első, paticsos falú, sárral bevont református templomát a helyi cigányok építették maguknak és a helyi híveknek, a katolikus egyházzal való korai kapcsolatot pedig egy 1650. évi bejegyzés bizonyítja Győrből; a Belvárosi plébánia házassági anyakönyvének bejegyzése szerint ez év júniusában kötött házasságot Berki István (neve mellé írva: *cigány*) és Czigány Ilona. Az Erdélyi Fejedelemségben a Nagyenyedi Református Kollégium diákjai közé 1687-ben egy cigány fiatalember – Vaskohi Grausser Dávid (neve mellé írva: *natione ciganus*) – is felvételt nyert; mai ismereteink szerint ő az első

⁸ Magyar Katolikus Lexikon – babonáság szócikk: <http://lexikon.katolikus.hu/B/babona.html>

⁹ A katolikus egyház állásfoglalásához hasonló volt a református egyház álláspontja is; az 1567. évi debreceni zsinat XLV. cikkében ez áll: *„A cigányokat és hasonló hitehagyókat, kik az igaz vallás alapja nélkül szükölködnek nem kell bocsátani a keresztségre és az úrvacsorához.”* Más egyházi dokumentumban: *„Sőt ha meghalnak is, nem kell őket tisztességes temetéssel eltakarítani...”* továbbá *„A cigányoknak pedig vagy a moréknak, mivel az ígét és a sákramentumokat megvetik, megtiltjuk, hogy egyik sákramentumot sem kell mindaddig kiszolgáltatni, míg csak megtérésüket be nem bizonyítják.”* In: Landauer Attila szerk. (2016): *A Kárpát-medencei cigányság és a keresztyén egyházak kapcsolatának forrásai (1567-1953)*. Károli Gáspár Református Egyetem – L' Harmattan Kiadó Budapest, 2016. 65-66. o.

¹⁰ VÁRNAGY ELEMÉR (1994): *A cigányok és a katolikus egyház* In: Várnagy Elemér szerk.: *Keresztyén Pedagógiai Nyári Egyetem Pécs, 1994*. JPTE Pécs 97. o.

¹¹ <http://www.santiebeati.it/dettaglio/95275> (2017. 03. 13.)

¹² Ma Ukrajnában, Kárpátalján található település

iskolázott cigány hazánkban.¹³ A Hódoltság területén viszont jelentős iszlamizálódás indult meg.¹⁴ Számos cigány család áttért, a korábbi ortodox Radován, Andrei, Jovan, Isztepan nevű cigányokból Abdullah, Musztafa, Szulejmán, Ahmed nevű muszlimok lettek. Épp ezért különösen figyelemre méltó ezen a területen egy „cigány pap” felbukkanása, akiről Alberto Rengjich számolt be VIII. Orbán pápának. A hódoltság főpásztorává kinevezett püspök 1626-ban látogatást tett a törökök által elfoglalt területen, s részletes jelentést írt a Hitterjesztés Szent Kongregációja bíborosainak. Levelében a vidék elhanyagoltságát hangsúlyozta, s a paphiány kapcsán megemlíti: „Egy Temesvár környéki cigány, „aki négy betűt ismer az ábécéből”, és nem tudni, hogy milyen hitű, kinevezte magát papnak, és keresztel, minden egyházi előírás figyelmen kívül hagyásával. Húszéves felnőttek keresztelkednek meg a falvakban, amelyekben addig nem láttak katolikus papot.”¹⁵ A hittérítő buzgó papról más adatot nem sikerült fellelni, mindenestre úgy tűnik, hogy ő az első, egyházi tevékenységet végző képviselője a hazai cigányságnak. Esetében – hacsak nem szélhámoskodásról van szó – a felnőtté vált, sőt, szolgáló keresztényt láthatjuk, s mindenképp feltételeznünk kell egyházi/gyülekezeti háttérrel, missziót, ahol keresztény tanításban részesült.

A 18. században uralkodói rendelet fűzte szorosabbra az egyház és a cigányok kapcsolatát. II. József előírta, hogy vasárnaponként vegyenek részt istentiszteleten, egyházi esküvőt kössenek, s kötelezően iskoláztassák gyermekeiket. Oktatás és keresztény nevelés összefonódott. Aligha az uralkodói rendeletnek, sokkal inkább a helyi egyház, közösség tagjainak, szolgálatának köszönhető, hogy 1746 szeptemberében Orosházán *Pupi Martzin cigány leánykáját, Sárát* megkeresztelték, s tizenhét nem cigány szülőpár – köztük a falu első emberei – volt jelen keresztstülöként, vállalták a komaságot.¹⁶ Korai szép példája a keresztény befogadásnak!

Kiemelkedik e korból Kaprinai István jezsuita szerzetes, tudós történész is, aki kassai tanárként az 1760-as években cigány gyermekek tanításával, s mint feljegyezték róla, „*a megvetett kóbor cigányok lelki gondozásával is foglalkozott.*”¹⁷ E században kezdődött az egyház cigány rabok felé irányuló missziója is; a Fehérvári Katolikus Egyházmegye 1780-ban egy nyugdíjas papot kinevezett börtönlelkésznek, akinek feladata lett a fogvatartottak lelki gondozása és tanítása.

¹³ Életéről részletesen: SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT (2016): A magyarországi cigányság I. (Cigányok és romák). Semmelweis Kiadó, Budapest 107-108. o.

¹⁴ Uo. 109-110. o.

¹⁵ TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (1999): Koszovóból vagy Mezopotámiából? Missziópüspökök a magyarországi török hódoltságban. Történelmi Szemle, 1999., 279-329. o.

¹⁶ HAJDÚ MIHÁLY (1983): Orosháza XVIII. századi személynévrendszere. In: Nagy Gyula (szerk.): A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 7. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 1983. 76. o.

¹⁷ BITAY ÁRPÁD (1926): Erdély jeles katolikus papjai. Cluj-Kolozsvár Szent Bonaventura Könyvnyomda. Idézi: Szabóné Kármán Judit (2012): A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota. Gondolat Kiadó, Budapest. 108. o.

A 19. században a letelepedett cigányok pasztorálását egyre többen szolgálatuk fontos részének tekintették, új és új kezdeményezések indultak oktatásukra, keresztény életbe való bevezetésükre, egyházi befogadásukra.

1838-ban Érsekújváron maga a hercegprímás, *Kopácsy József* próbálkozott először cigány gyermekek oktatásával, ám az iskola – hiába kaptak ruhát, ennivalót a gyermekek – érdektelenség miatt két év után megszűnt. Közel húsz év múlva egy lelkes katolikus pap, *Farkas Ferdinánd* káplán, ki a helyi cigánytelepet jól ismerte, *Mennyey (Bajnai) József* pedagógussal – volt piarista szerzetessel, aki ekkor az érsekújvári tanítóképző tanára, több nevelés-és oktatástani könyv szerzője – ugyancsak Érsekújváron, ám a cigányok lakta telepen, a Péróban alapított iskolát. A tanító, mint a nevelés hatékonyságában feltétlenül hívő pedagógus vallotta: „*A gondos és okos nevelés az egyedüli mód egy évszázadok óta állati elvetemültségben és féltelenségben élni megszokott emberfajnak erkölcsi és társadalmi javítására, felemelkedésére.*”¹⁸ Érsekújvár plébánosa Csernák József, valamint Bachta János káplán is lelkesen támogatták munkájukat, s az iskola kezdettől fogva sikeresen működött: „*Látni lehetett a büszke önértet, az örömmel a kifejezését a barna arcokon. Az öregek fogadták, hogy a fiatalokat iskoláztatni fogják [...] a gyerekek derült örömmel ajánlkoztak [...] s mártius 11-én megnyitott az első cigányiskola a Péróban, egyelőre 30 (15 fiú, 15 leány) tanítvánnyal...*” írta Mennyey az iskola megnyitásáról.¹⁹ Létrejöttét a korabeli tudósítók ekképpen adták hírül: „*Nem csak a történelmi Magyarországon, de Európában, sőt az egész világon egyedülálló kezdeményezés volt.*”²⁰ Harminc gyermekkel – 15 fiú és 15 leány – kezdték a tanítást, de már az első napoktól a többi, a tanterembe be nem fért gyermek az iskola nyitott ablaka alatt követte az oktatást, „*s kiabálták be a feleleteket a feladott kérdésekre.*”²¹ 1856 áprilisában az érseki biztos és az iskolai tanácsos meglátogatták a cigányiskolát, s a következő beszámolót készítették: „*Meglátogattatott szinte a cigányiskola is, melynek 43 növendéke vagon. Ezen iskolát t. Farkas Nándor helybeli káplán ez év húsvét előtt saját költségeire nyitá meg és szerelé föl addig, míg azt a város, ígérete szerint, pártfogásba nem veendi. Taníttatnak a cigányok hangoztatási és írás-olvasási mód szerint, az írás-olvasáson kívül számvetésre és zenére, három jeles képezdei növendék által; a kátét és a bibliát a helybeli káplánok adják elő; a cigányok jókedvvel járnak iskolába és szép elméleti tehetséget tanúsítanak; a hangjegyek tanulása őket igen edesgeti. Azon kívül a szülék már nem félnek attól, hogy fiaik katonaságra taníttatnak, sőt tudván azt, hogy a katonatartozás alá mindenki esik, örülnek rajta, hogy fiaik írni-olvasni megtanulván, majd nagyobb előmenetelt*

¹⁸ MENNYEY JÓZSEF (1856): A mostani cigányiskola Érsekújvárott. *Tanodai Lapok*, 8, 10–11. Idézi: Szabóné Kármán Judit (2012): A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota. Gondolat Kiadó, Budapest. 111-112. o.

¹⁹ MENNYEY JÓZSEF (1856): A cigányok Érsekújvárott. Idézi: Pénzes István (2007): Az első cigányiskola. Pedagógusforum 9–10, 27. o.

²⁰ PÉNZES ISTVÁN (2007): Az első cigányiskola. Pedagógusforum 9–10, 27. o.

²¹ MENNYEY JÓZSEF (1856): A mostani cigányiskola Érsekújvárott. *Tanodai Lapok*, 8, 10–11. Idézi: Szabóné Kármán Judit (2012): A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota. Gondolat Kiadó, Budapest. 111-112. o.

tehetnek. Néhány év előtt, midőn a boldog emlékezetű herceg Kopácsy József az idevaló cigány gyermekeket iskoláztatta, ruházta és minden lecke után egy pékkenyérrel ellátta: minden költség és fáradság mellett sem érte el szent célját; mert a szülők gondolván, hogy gyermekeik katonaságra neveltetnek, azokat iskolába küldeni vonakodtak, akik pedig iskolába jártak, később csak atyáik mesterségét akarták tanulni; kérdeztetvén: mily mesterséget akarsz tanulni? Kovács vagy muzsikus volt a felelet."²²

Az iskola tizenkét éven keresztül működött, igen szép eredményeket ért el; egy ideig a városi Tanítóképezde gyakorló iskolája is volt, a tanügyi ellenőrzések rendre dicsérettel illették az iskolát, s maga Mennyey is rendszeresen beszámolt a cigány gyermekek haladásáról, írás, olvasás, matematikai téren készségeik fejlődéséről, sőt, az iskoláztatás, erkölcsi-vallásos nevelésük következtében kialakuló magatartás-változásukról, beszédük, szókincsük, viselkedésük, öltözetük, általános állapotuk látványos javulásáról. Az iskola sikerét is igazolja, hogy már két év múlva a következő hirdetés jelenhetett meg a Vasárnapi Ujságban: „Már szolgálatra képes két jó cigány leányka került ki, s miután e két leány maga is szolgálatba kíván menni, a nevezett cigány iskola alapítója s áldozatkész fenntartója nt. Farkas Ferdinánd ur, óhajtaná őket erényes családokhoz szolgálatba adni. A ki tehát a romlatlan két cigány leányt magához cselédül fogadni óhajtaná, tegye magát érintkezésbe az érsekújvári cigányiskola fenntartójával nt. Farkas Ferdinánd úrral, kinek lakása: Érsekújvár (vasuti és postaállomás) 188. sz. alatt.”²³

A cigányiskola diákjaival még az uralkodó – I. Ferenc József – is találkozott; 1856. szeptember 26-án különvonata ugyanis megállt az érsekújvári vasútállomáson, ahol a helyi lakosok között a cigány iskola diákjai is köszöntötték: „Többek között megjelentek a cigányiskola tanulói is, a körülállók legnagyobb bámulatára. A leányok tiszta fehér öltözékben, megkoszorúzott fejjel, a fiúk pedig jó posztóruhában. Az egyik lányka kezében egy díszesen nyomtatott írás volt. Ezt Farkas Nándor káplán írta. Szövege a következő: „Fölseges Ferenc József császár és apostoli király legkegyelmesebb urunknak magas átkelése alkalmából, legmélyebb alázattal hódolva tiszteleg az érsekújvári cigány iskola növendéksége és Farkas Nándor²⁴ érsekújvári káplán, úgymint a cigány iskola létesítője.”²⁵ Ebből mintegy ezer példányt osztottak szét a jelenlévők között, melyből öfelsége szárnysegédje húsz példányt vitt el. 1868-ban azonban minden sikere, s Farkas Ferdinánd káplán igyekezete ellenére erkölcsi támogatás és pénzhiány miatt – a társalapító Mennyey József már 1856-tól

²² Religio, 1856. I. 263. idézi: DR. TÍMÁR KÁLMÁN (1938): Az érsekújvári Kir. Kat. Tanítóképző Int. története. Különnyomat a kalocsai Róm. Kat. Tanítóképző Int. 1937-38. évi Értesítőjéből. Árpád Részevénnytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa 1938. 20. o.

²³ T. L.: A cigány iskolából Érsekújváron. Vasárnapi Ujság 1858. január 10. 5. évf. 2. sz. 22. o.

²⁴ A káplán nevét hol Ferdinándként, hol Nándorként írták.

²⁵ Idézi: DR. HOFER LAJOS (1993): Cigányiskola Érsekújváron a XIX. században. Honismeret. 1993/1. sz. 31-32. o.

Kalocsán élt és dolgozott, s csak távolról kísérte figyelemmel társa munkáját – bezárt az iskola.^{26 27}

Munkácson Turcsányi János, a katolikus templom orgonistája próbálta – több-kevesebb sikerrel – a helyi cigányzenészeket bevonni az egyház életébe; néhányat közülük 1843-ban arra alkalmaztatott, hogy a közterhektől való felmentés fejében a főbb ünnepeken az énekes-miséken zenéljenek. A muzsikások elfogadták a megbízatást, s eleinte eleget is tudtak tenni az elvárásoknak, ám egy idő után – mivel egész éjszaka muzsikáltak, s emiatt reggel nem tudtak időben a templomba érni – rendre elmaradtak a szolgálatból. Elmaradásuk egyik sajnálatos példáját újságcikkek is megőrizték; 1844-ben ugyanis a király születése napján tartott ünnepi zenés misére sem érkeztek meg a templomba, mentségük szerint, a *beharangozást elaludták*.²⁸

A Bács-Kiskun megyei Alpáron élő cigány Géro család gyermekei olyan aktívan részt vettek az egyház életében, hogy 1888-ban még bérálásukra is sor került; az egyházi jegyzőkönyv szerint a három fiú a Gáspár, Menyhért és Boldizsár bérma-neveket kapták.²⁹

1894-ben a Siklói Hírlap adott hírt arról, hogy tömeges egyházi esküvőre került sor Miholjácson³⁰: „*Kuzmics József miholjáci esperes-plébános nem kevesebb mint 15 cigány párt esketett össze, kik eddig csak úgy „bagóhiten” éldegéltek együtt. A legöregebb vőlegény 80, a menyasszony 40. Goldberger siklói fényképész a csoportot lefényképezte.*”³¹

²⁶ PÉNZES ISTVÁN (2007): Az első cigányiskola. *Pedagógusforum* 9–10, 27. o.

²⁷ Itt kell eloszlatni egy tévesen és széles körben elterjedt – egyik írásomban általam is tényként közölt – állítást, miszerint 1857-ben Szatmárnémetiben Hám János püspök (ki irgalmasságáról, jótékonykodásáról közzismert volt) cigány iskolát hozott létre. Az állítás – alaposan átvizsgálva a püspökről szóló dokumentumokat – egyértelműen valótlan, nem jött létre ilyen iskola Szatmárnémetiben. Az iskola alapítását Viorel Achim 2001-ben megjelent, *Cigányok a román történelemben* (Budapest: Osiris Kiadó) című könyvében olvashatjuk, ám forrásmegjelölés nélkül. A valóság azonban a következő: Hám János püspök 1857. december 30-án elhunyt. Halála előtt megkezdte egy ferences kolostor építését abból a célból, hogy a szerzetesek majd foglalkozzanak a szegények – különösen a téglagyárban dolgozó, nyomorúságosan élők – gyermekeinek oktatásával. Hám püspök halálakor – 1857-ben – azonban még a kolostor sem épült fel, nemhogy iskola, külön cigányiskola pedig tervezve sem volt. Mindezek a tények kiolvashatók a püspök nekrológiájából, melyet 1858-ban a Vasárnapi Ujságban jelentettek meg: „*És legujabban a város legelhagyottabb részén, a régi Szamos-parton, templommal diszesen összekötött zárdát kezdé építtetni a ferencziek részére, kiknek egyik főfeladata leendene a téglagyári s más egészen elhagyatott, mindkét nembeli ifjuságot e célra beépítendő iskolákban ápolni, nevelni.*” Digitális változat: <http://epa.oszk.hu/00000/00030/00236/datum06420/cim206421.htm> Sem életrajzaiban, hivatalos dokumentumokban nem olvashatunk cigányiskoláról, sem pedig a korabeli sajtó nem adott hírt ilyen iskola megalapításáról, működéséről vagy megszűnéséről.

²⁸ LEHOCZKY TIVADAR (1905): A munkácsi cigányok. *Ethnographia* 16. évf. II. Értekezések. 146. o.

²⁹ BÁRTH DÁNIEL (2009): Az alpári bérálási jegyzékek történeti-néprajzi tanulságai. In: Cumana. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve. 24. Kecskemét, 2009. 179. o.

³⁰Ma Horvátországhoz tartozó település.

³¹ Siklói Hírlap: Tömeges esküvő. 1894. dec.2. 2. o. In: B. HORVÁTH CSILLA (1995): A Baranya megyei hivatásos fényképészek a helyi sajtóban az 1870-es évektől az I. világháború végéig. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 39 (1994) Pécs 143-159. o.

Erre az időszakra tehetjük a katolikus egyház cigány nyelvű missziójának a kezdetét – legalábbis első, bár kudarccal végződő kezdeményezését – is, mint azt egy korabeli újság híradásából megtudhatjuk. A Szentesi Lap 1890. szeptember 7-i, vasárnapi száma nagy írást közöl *A cigányokról*, s ebben esik szó *Szmodis János* gelsei plébános évtizedekkel korábbi próbálkozásáról, aki „*apostoli buzgóságtól ösztönöztenve, elment Siklósra cigány prédikációkat tartani. Mivel a helybeli plébános a templomot nem bocsátotta rendelkezése alá, szabad ég alatt, lombos fának árnyékában szónokolt ... A morék megértették és meg is hallgatták az igét, de az öregek fejüket hajtogatták és zúgolódni kezdtek, hogy mi lesz velők, ha az urak is megtanulják nyelvöket? ... Végre felzudultak, mint a fergeteg, és a szónoknak futással kelle menekülnie ... Szmodis uram hazaérkezve, tűzbe vetette mindazon könyveit, melyekben csak említés volt is Faráo háládatlan ivadékaról.*”³² Szmodis János 1826 és 1846 között volt a Zala megyei Gelse plébánosa. Veszprémi kanonok, nagy tudású, művelt pap volt, több nyelven beszélt, s megtanulta a cigányok nyelvét, könyvet is írt e témában. A fenti eset egyes források szerint 1827-ben történt.

A gelsei plébánosnál kedvezőbb fogadtatásban részesülhetett – legalábbis a cigány hívek részéről bizonyosan – *Pozsár Endre*, az első cigány származású katolikus pap. Az 1856-ban váci cigányzenész családban született kispap első miséje 1879 nyarán olyan rendkívüli esemény volt, hogy az országos hetilap, a Vasárnapi Ujság is fontosnak tartotta közzétenni: „*Az egyházi ünnepély nagy feltűnést idézett elő, mert a fiatal pap egy váci cigány családból való. Nagy közönség töltötte be a templomot, s ott voltak a szülők is. Mise után Virter kanonoknál ebéd volt, a ki áldomásában kiemelte az egyház ama személyválogatást nem ismerő anyai szeretetét, melylyel kivétel nélkül mindenkit keblére ölel. Érdekes részlete volt az ebédnek az új pap rokonai, kik a hires Rác Pali vezetése alatt játszottak. Rác maga is hivatalos volt az asztalhoz, és egész lelkesedéssel játszott.*”³³ Az Eger hetilap Hírfüzér rovata is beszámolt az eseményről: „*Ritka ünnepélynek volt színhelye múlt hó 27-én a váci székesegyház: ekkor tartotta ott u. i. primitiáját Pozsár Endre új- misés, aki cigány születés, s alighanem első képviselője nemzetiségének az oltár szolgálatában.*”³⁴ Pozsár Endre előéletéről annyi tudható, hogy szegény családban nevelkedett testvéreivel együtt, ám szülei pártfogolták tanulásukat; egyik testvéréből primás, másiból járásbírói hivatalnok lett. Az édesapa Pozsár András, ki ismert és becsült váci muzsikus volt, Endre fia taníttatásához megnyerte a váci püspök, Peitler Antal József – szintén szegény családból származó, s mint kortársai feljegyezték róla különösen jóindulatú, „nagyszívű főpásztor” – támogatását. A püspök anyagi és erkölcsi segítségével a pesti piaristáknál tanult, majd érettségizett 1876-ban, azt követően pedig a váci szemináriumban készült fel a papi hivatásra Változatos, ellentmondásoktól sem mentes életútjának alakulása jól nyomon követhető a Váci Püspöki és Káptalani Levéltárban található feljegyzések alapján. Pozsár Endre életével kapcsolatban feltétlenül említést kell tennünk egy 1812-ben kelt, a Váci Történelmi Tárból fellelt

³² A cigányokról. Szentesi Lap. XX. évf. 106. sz. 1890. szeptember 7. 3. o. Digitális változat: http://epa.oszk.hu/01800/01889/01141/pdf/Szentesi_Lap_EPA01889_1890-09-07_106.pdf (2014. 08.10.)

³³ Vasárnapi Ujság 1879. Egyház és iskola rovat. 31. sz. 7. o.

³⁴ Eger hetilap. 1879. 08. 07. Hírfüzér. 252. o.

feljegyzésről, ami arról ad hírt, hogy egy felmenő ági rokon – feltehetően a nagyapa – kiköltözött a település cigányok lakta részéből, s a magyarok között vett házat. „Az is tekintetted érdemel, hogy Pozsár Ferentz muzsikus magának a 'Tzigányok során kívül magyar Embertül házat vévén, ezen házatul eö mind Tzigány az Uradalomnak adózik.”³⁵ Minden valószínűség szerint tehát a kitörni vágyás, az előbbre jutás, a tanulás motivációi a családban keresendők, de a felemelkedéshez feltétlenül szükség volt külső, anyagi és erkölcsi támogatásra. Teológiai tanulmányai után Pozsár Endre előbb káplán lett, majd 1896-tól Szentlőrinc-káta papja, haláláig plébánosa.³⁶ Az első cigány katolikus pap élete a reménytelen kezdet után azonban számos nehézséggel, feszültséggel terhelt volt; gyakran került összetűzésbe híveivel, feletteseivel, ezért új és új állomáshelyre helyezték, számos plébánián szolgált, míg megtalálta helyét Szentlőrinc-kátán. A Turai Római Katolikus Templom történetében a következőket olvashatjuk róla: „Turán szolgált 1890. febr. 12. – 1891. jan. 13. Vác-on született 1856. febr. 24-én. Ott tanult, 1879. júl. 27-én szentelték pappá. Káplán volt Bujákon 3 ízben, Bagón, Romhányban, Kunszentmiklóson, Újkécskén, Csépan, Csongrádon, Kiskunmajsán, Dorozsmán, Túrán és Hatvanban. (Még Hatvanból is besegít Túrara 1891. márc. 30. – okt. 22-ig!). 1891-ben ideiglenes adm. Kallón. Majd ismét káplán Kiskunfélegyházán, Cegléden és Hódmezővásárhelyen. 1897-ben lett szentlőrinc-kátai adminisztrátor, 1901-ben pedig plébános, ahol az ő idejében új plébánia és kántorlak épült. 1910 óta a rozsnyó egyházmegyei szentszék tb. tanácsosa. Halálát így adta hírül a Körlevél: „Pozsár Endre szentlőrinc-kátai nyug. plébános, 1930. márc. 22-én, életének 75. papságának 51. évében hosszú, súlyos betegség után Újpesten, a Károlyi kórházban jámborul elhunyt az Úrban.”³⁷ Az Esztergom és vidéke újság így írt: „Meghalt az egyetlen magyar cigányplébános. Pozsár Endre ú pesti plébános, aki egy váci cigány családból származott és aki az egyetlen cigányplébános volt Magyarországon, sőt az egész világon.”³⁸ Az első cigány plébánosról egy másik fontos információ is fennmaradt, ami megbecsültségét – mind volt osztálytársai, mind pedig a korabeli klérus részéről – bizonyítja; 1926-ban a sajtó beszámolt arról, hogy az 50 éves érettségi találkozásukon, a Budapesti Piarista Kápolnában Pozsár Endre szolgáltatta ki a misét volt osztálytársainak és a jelenlévőknek.³⁹ A 19. század második feléből még két cigány fiatalemberről van ismeretünk, akik Erdélyben voltak római katolikus

³⁵ FEYES LÁSZLÓ tiszttartó (1812): 1812. Boldogasszony hava (január) 10. Az uradalmi tiszttartó jelentést tesz a cigányok helyzetéről. In: Horváth M. Ferenc - Pintér Tamás szerk.(1996): Váci Történelmi Tár I. „Késő maradékainknak tételesen jegyzésben!” Vác, 1996. Vác város önkormányzata. 273. o.

³⁶ DÉRY GYULA (1908): A cigányok Európában. Monográfia három részben. Légrády Testvérek Könyvnyomda, Budapest. 47. o.

³⁷ A Turai Római Katolikus Egyház története. Digitális változat: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Tura/pages/a_turai_roman_katolikus.htm

³⁸ Esztergom és vidéke 1930. április 3. 51. évf. 27. sz. 3. o.

³⁹ Napi Hírek, 1926. 05. 29. MTI Idézi: SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT (2016): A magyarországi cigányság I. (Cigányok és romák). Semmelweis Kiadó, Budapest.

papok; Bálint János Csíkszentmiklóson, Flóri András pedig Marosszék-Jobbágytelken szolgált.⁴⁰

Igen szép példáit őrizzük a keresztény nevelésnek, testvéri együttlétnek a 20. század első évtizedeiből. 1934-ben Kalocsa városa megrendezte a *Kóbor cigányok karácsonyát*, amiről a következő tudósítás készült: „*A kóbor cigányok karácsonya ünnepséget nagy fénnel ülték meg. Az ünnepségen a cigányok igen festői és pompás ruhákban élőképpen bemutatták a betlehemi jászolt. Az élőkép minden szereplője cigány volt. Azután ősi dalaikból és táncaikból adtak elő, végül pedig a „cigányangyalkák” meghozták a karácsonyfát, amelyen színes villanykörték égtek; a karácsonyfa alján rengeteg ajándék. Az ünnepségen, melyet Kovács Buna Károly rendőrfogalmazó, a kalocsai cigányok nagy pártfogója rendezett, a város társadalma igen nagy számban vett részt. Megjelent Zichy Gyula gróf kalocsai érsek is.*”⁴¹

Kiskunhalason 1935 őszén harminc cigány pár tartotta egyszerre esküvőjét, mégpedig úgy, hogy a lakodalmas cigányokat a város lakossága vendégelte meg, majd a vásártéren népünnepséget tartottak, cigány-felvonulást rendeztek. Az eseményre Bécsből háromszáz fős társaság is bejelentkezett.⁴²

1935 tavaszán Tiszaroffon is közös esketés történt, ám az esemény más okból is különleges volt, a házasságkötésekre a helyi cigányprímás pappá szentelt fia első miséjén került sor. A híradások szerint „*gyönyörű beszédet mondott a cigány pap, majd tíz vadházasságban élő cigánypárt egyházilag megesketett.*”⁴³

Székesfehérvárott ugyancsak tömeges cigány esküvő volt 1936 januárjában a ferencesek templomában, násznagyul a házasulandók egy rendőrfőtanácsost, két rendőrfelügyelőt és az ellenőrzésükkel megbízott felügyelő-helyetttest kérték fel.⁴⁴ Egy évvel később, 1937-ben is hasonló esküvőt tartottak, a sajtó tudósításából a történeteken kívül több fontos információt is megtudunk: „*A székesfehérvári cigánytelep lakói közül kedden huszonnégy pár kötött polgári és egyházi házasságot. A tömeges cigánylakodalmat a székesfehérvári államrendőrség munkája tette lehetővé. A rendőrség ugyanis nagy munkával, megállapította minden székesfehérvári cigány személyi adatait, letelepítette őket, bevezette a bejelentési kötelezettséget úgyhogy ma a székesfehérvári cigányok az ország első anyakönyvezett cigánypolgárai. A kedden tartott tömegesküvőn óriási tömeg vett részt és nagy érdeklődéssel nézte a cigányok színes felvonulását. Az esküvőn megjelent az új törvényes házásoknak több*

⁴⁰ DÉRY GYULA (1908): A cigányok Európában. Monográfia három részben. Légrády Testvérek Könyvnyomda, Budapest. 47. o.

⁴¹ Magyar Távirati Iroda jelentése: Kalocsa 1934. december 23. 1. o. MTI „könyomatos” hírek. Napi hírek/Napi tudósítások 1920-1944. Magyar Országos Levéltár

⁴² Magyar Távirati Iroda jelentése: Kiskunhalas 1935. október 9. 14. o. MTI „könyomatos” hírek. Napi hírek/Napi tudósítások 1920-1944. Magyar Országos Levéltár

⁴³ Békésmegyei Közlöny 1935. 05. 09. 62. évf. 105. sz. 2. o.

⁴⁴ Magyar Távirati Iroda jelentése: Székesfehérvár 1936. január 21. 12. o. MTI „könyomatos” hírek. Napi hírek/Napi tudósítások 1920-1944. Magyar Országos Levéltár

tucatot kitevő gyermeke is. A gyermekek az első cigányiskola növendékei és már mindnyájan írnak és olvasnak.”⁴⁵ A keresztény nevelés és oktatás itt is együtt valósult meg, az általános anyakönyvezés, s a gyermekek sikeres iskolai előmenetele egy helyi, kiemelkedni, a többséghez illeszkedni igyekvő cigányság, s egy szolgáló, befogadó egyház képét tárja elénk.

Az együttműködés ugyancsak szép példája szintén 1937-ből a tárkányi cigányiskola évzáró ünnepélye, s a gyermekek sikere: „A tárkányi cigányiskolában most volt a második tanévet bezáró ünnepély, amelyen a növendékek a Magyar Vöröskereszt és a vármegye adományából vásárolt ruhákba öltöztek fel és így jelentek meg. A vizsgán vitéz Szabó István királyi tanfelügyelő elnökölt. Mátray Guido plébános és Semmelweiss Nándor főjegyzővel az élen ott volt a község színe-java, de nemcsak a vezető társadalmi osztály jelent meg, hanem a cigánysor is maradéktalanul. Az apák és anyák boldog örömmel figyelték a rajkók élénk tudását és okos feleleteit. Jász Dénes,⁴⁶ a cigányiskola fiatal tanítója alapos és minden elismerésre méltó munkát végzett. A jövő tanévben már három osztálya lesz a sikeresen működő cigányiskolának.”⁴⁷ A következő tanévi vizsga még biztatóbb eredményekkel zárult, a Komárom megyei Hírlap részletesen beszámolt az eseményről: „Immár harmadik vizsgáját tartotta a tarkányi cigányiskola f. hó 9 én, melyen megjelent vitéz Szabó István kir. tanfelügyelő, Faludy Marcellin bencés tanfelügyelő, Wiesenbacher József vármegyei népművelési titkár, állami iskolafelügyelő, Mátray Guidó bencés plébános, Semmelweiss Nándor a község főjegyzője, Kozma Máté, a község bírója, a község elöljárósága és tanítókara, igen sok érdeklődő vendég, a cigánytanulók szülői és hozzátartozói. A vizsga eredménye nagyban igazolta a cigányiskola szükségességét, mert Tárkány község nagyszámú cigánylakossága ezen három év alatt nemcsak ismeretekben, hanem főleg erkölcsiekben és fegyelmezettségben nagyon sokat javult. Aki jelen volt ezen a vizsgán és látta azt, hogy mily ragyogó szemmel és lelkesedéssel tettek tanúságot tudásukról és haladásukról a Ravasz Istvánok, Karvaly Zoltánok, Lencse Gyulák, Zsolnay Vilmosok és a többi szebbnél-szebb magyarhangzású nevekre hallgató cigánygyermekek, az meggyőződött arról, hogy a cigánykérdést nem kézlegyintéssel, nem is fogházbüntetéssel, hanem az iskola nevelőhatásán át kell megoldani és amint a tarkányi cigányiskola példája mutatja, megértéssel és erős küzdelemmel ez a nehézség is megoldható. Felbecsülhetetlen az az erkölcsi haszon, amit a cigánycsaládok életében, foglalkozásában, viselkedésében és egészségében ezen rövid három év alatt tapasztalni lehet és mindez intő példa mindazon községek számára, ahol nagyobb mennyiségű cigányiakosság él. Mátray Guidó bencés plébános elismerését fejezte ki a vármegyének áldozatkészségéért és köszönetet mondott Wiesenbacher József iskolafelügyelőnek az iskola megalapításáért, mert az ő fáradozása és kitartása alapján jött létre és alapozódott meg ezen iskola. A tanítás és nevelés fáradságos munkáját Jász Dénes

⁴⁵ Székesfehérvárról. Napi Hírek, 1937. jan. 14. (0385) MTI.

⁴⁶ A cigányiskola egyetlen tanítója volt a fiatal, ekkor 24 éves Jász Dénes. Besorozásáig igen sikeresen foglalkozott Tárkány cigány gyermekeivel. 1941. aug. 15-én szívlövés végzett vele Balajzkoje (Orosz o.) mellett. (ld.: Hadisir nyilvántartó: hadisir.hu) In: Szabóné Kármán Judit (2016): A magyarországi cigányság I. (Cigányok és romák) Semmelweis Kiadó, Budapest 351. o.

⁴⁷ Esztergomból. Napi Hírek, 1937. jún. 16. MTI.

tanító végzi s akit a Vármegyei Népművelési Bizottság előterjesztésére a vall. és közoktatásügyi miniszter állami tanítónak nevezett ki. Hála és elismerés illeti Mátray Guidó bencésplebánost is, aki sok szeretettel és fáradozással támogatja az iskola munkáját és a cigánycsaládokat minden életkörülményeikben, hogy azokat is mielőbb a haza hasznos polgáraivá tegye.”⁴⁸ A cikkből világosan láthatjuk, hogy a gyermekek sikere egy közös összefogás – az állam, az egyház, a helyi községi vezetők, s a szülők –, együttműködés eredményeként jött létre, hogy minden szereplő felismerte a jó oktatás szükségességét, hogy fontos társadalmi ügyként – hisz a tanári kartól, az állami szakmai felügyeleten át az egyházi vezetésig mindenki jelen volt a megmérettetésen – kezelték a cigány gyermekek tanítását, a velük foglalkozó pedagógust kiemelték (állami tanítónak minősítették) és nyilvánosan elismerték.

Eredményesen működött ekkor már az 1936-ban megnyílt diósgyőri cigányiskola is, Póhly Antal tanító úr vezetésével. A nagyközség előljárósága már 1928-ban indokoltnak tartotta egy iskola alapítását a cigány gyermekek számára, mint azt az évi jelentésükben le is írták: „*A Szent István utcán legalább I tantermes iskolára volna szükség, amely megkönnyítené a Tatárdombon, Cigánytelepen és környékén lakó gyermekek – különösen télvíz idején – fűrésztő iskolába járásukat.*” A község végül a cigánytelepen egy helyséből álló házat épített az iskolaköteles cigánygyerekek számára, ahol 1936-ban megkezdődött a tanítás, s a fennmaradt adatok szerint 1945-ig működött az iskola. A korabeli osztálynaplók bejegyzései azt mutatják, hogy 1938 őszén a tanulók száma: I. osztályos 31, II. osztályos 31, III. osztályos 27 fő, összesen 89 fiú és lánytanuló. A következő napló első oldalán ez olvasható: „Szent István úti cigányiskola 1939/1940. tanévi anyakönyvi naplója,” melyből kiderül, hogy Póhly Antal tanító mellett ekkor már Bauer Etelka tanítónő személyében új tanerő is részt vett a gyermekek oktatásában.⁴⁹

Egészen egyedülálló módon és nem szokványos helyen kezdte meg működését Mohácson 1936-ban a cigányiskola; Kiss Antal, későbbi homorúdi tanító a volt Dékány-kocsmában szervezett a helyi cigány gyermekeknek iskolát (*Röm'engi iskola, Iskolë dö cigé-nyészki*), amit a római katolikus, a református és az izraelita egyházközség közösen tartott fenn!⁵⁰

Sorolni lehetne még a keresztény pedagógusok, s az egyház cigányok felé irányuló szolgálatának példáit, e sorból azonban még két nevet – Sója Miklós atyát és Orsós Jakab író – mindenképp meg kell említeni.

A hazai cigánymisszió, keresztény pedagógia kiemelkedő személye volt Sója Miklós, görögkatolikus atya, akit felszentelését követően 1941-ben püspöke a Szabolcs-Szatmár-

⁴⁸ A tárkonyi cigányiskola példát ad: a cigánykérdést nem kézlegyintéssel, hanem az iskola nevelőhatásán át kell megoldani. Komárom megyei Hírlap X. évf. 26. sz. 1938. jún. 25. 3-4. o.

⁴⁹ BALÁZS JÁNOS (1998): Egyházak és iskolák Diósgyőrben. In: GYULAI ÉVA (szerk.): Tanulmányok Diósgyőr Történetéből 3. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc. 1998. 200. o.

⁵⁰ Az iskolára utalás olvasható: PESTI JÁNOS (1982): Baranya megye földrajzi nevei. II. köt. Baranya monográfiai sorozat. Baranya Megyei Levéltár Pécs III. Adattár 191—236: Mohácsi járás 468. o.

Bereg megyei Hodászra helyezett szolgálatra. Az atya negyven éven át élt és szolgált az itt „talált” cigányok között. Így vallott a kezdetekről, küldetéséről, feladatáról: „1941-ben Dudás püspök Hodászra helyezett. Nem tudta azt a püspököm, hogy ottan cigányok is vannak, én se tudtam. Csak egyszer elvetődtem a cigánytelepre megérkezésem után nem sokára. Majdnem gyökeret vert a lábam, a bámulattól, amikor megláttam a rettenetes szennytengerben a földbe ásott kunyhók össze-vissza sokaságát. Mint afféle Kolombusz féle felfeledező felkiáltottam magamban: de hiszen ez a sziget nincsen rajta a püspöki térképen! Egy tágasabb falusi portánál is alig elégséges területen tömérdek tákolt, düledező kalyiba, földbe ásott kunyhó éktelenkedik, belül egymás hegyén-hátán emberek, ruha jóformán csak némelyiken. Az egész telepen nincs egyetlen kút, egyetlen WC sem. Első látogatásomkor megállapítottam, hogy ha ezeket is embereknek veszem, akkor engem nem 1500 hanem 3000 emberhez küldtek. Megengedték, hogy néhány kunyhóba benézzek. Fejemet mélyen meg kellett hajtani, hogy beléphessek, óvatosan lefelé lépve jutottam a pince mélyére, ahol ömlesztve éltek s csak némelyiken volt egy-egy darab ruha. A szegénység, éhínség, tisztátalanság, a meztelenség, a bűn látszott rajtuk.”⁵¹ Miután szívében elhatározta, hogy nem hagyja magára a cigányokat, elkezdte tanítani, nevelni őket. Előbb az árokparton, a réten ülve, ahogy az egyik idős asszony visszaemlékezik: „Itt volt egy nagy rét, Sója atya leültette a gyerekeket és tanította őket. Ment mindig a koszos putrikba is bement, ha hideg volt, ha sár. Mindig biciklivel jött de haza alig engedték a pulyák. Az a világ volt ám szép.” Majd kápolnát építettek: „A hideg idő miatt és miután igény is volt rá kibéreltek egy házat, a Pankus Peti házat és ott gyűltek össze szinte mindennap imádkozni, beszélgetni, énekelni. Később igény merült fel rá, hogy a házat megvásárolják és átalakítsák a kápolna céljaira. Minden cigány család kivett ezer vályogot, s azt eladták a magyaroknak. 1948-ban az eladott vályogból, és a házról-házra –más falvakban- járó cigányok gyűjtéséből megvásárolták a házat. A tetőszerkezetet lebontották, a falakat megemelték. A kápolna az akkori rendszer miatt iskolaként volt bejegyezve. Dudás püspök nem akarta az akkori rendszerre hivatkozva a kápolnát felszentelni, ezért s mivel egyébként is magas volt az írástudatlanság a kápolnát iskolaként jegyezték be. A kápolna kettős funkcióval rendelkezett: - templom, az Isten háza, - iskola, közösségi ház. S bizony iskolai célokat is szolgált. Hiszen Sója Miklós hamar felismerte, hogy nem prédikálni, hanem cselekedni kell közöttük. Megtanította őket a betűvetésre, írásra-olvasásra. A késsel-villával való étkezést egy tábla csokival gyakoroltatta hús helyett. A kápolna falait a szentképek mellett az ábécé betűi és a szorzótábla ékesítette. Az ábécés iskolai falitáblákat egy helybéli pedagógustól kapták ajándékba. A fal tövében feküdt egy hosszú pálca, amellyel minden betűt el lehetett érni. Sokat nyüzödött e pálca, a gyerekek versengve kapdosták ki egymás kezéből, különösen, ha tétre ment a betű felismerés, ha ilyesmit mondtam: ez a szalag, ez a kötény vagy cukorka azé, aki a pácával sorra mutogatja a szó betűit. A legelső vizsgázó Zági volt, aki lány korában kezdett el ismerkedni a betűkkel s fiatalasszony volt, amikor levizsgázott olvasásból úgy, hogy egy vasárnapi misén felolvasta az esedékes bibliai részt. Összeszervekedtem az iskola igazgatójával is, aki telerakatta a kápolnát iskolai padokkal, az oltárképet letakarta egy nagy fekete iskolai táblával és egy lejáró pedagógus minden este oktatta a felnőtteket

⁵¹ Az idézetek forrása: RÓZSAHEGYINÉ JUHÁSZ ÉVA (2003): Sója Miklós öröksége Hodászon. www.ciganypasztoracio.hu /Sója Miklós

betűvetésre.” Oktatás és felnőtt kereszténnyé nevelés Sója atya szolgálatában magától értetődően együtt járt.

Orsós Jakab nevét és történetét azért fontos megismerni, mert sorsán keresztül megérthetjük, milyen hatásai, következményei lehetnek annak, ha egy pedagógus komolyan veszi hivatását, a keresztény értékrend szerint tölti be küldetését.

Valamikor 1920. táján, valahol Nagykanizsa határában⁵² – egy beás vándorcigány kompániában született a 20. század egyik kiváló írója, fafaragó népművésze, szobrásza, Orsós Jakab, kinek életét 1928 őszén alapjaiban és örökre megváltoztatta, hogy táborukat egy időre Fűzvölgy község közelében fekvő erdőben ütötték fel. Évtizedekkel később a történetekre így emlékezett vissza: *„Egy kora őszi délutánon, 1928-ban, ott dőlt el az egész életem. Soha nem jutottam volna el, ahova elértem, ha akkor a tanító és a jegyző nem jön el, hogy megszámláljon minket. A vándorcigányok táborában azon a délutánon is mindenki foglalatostkodott valamivel. Ki teknőt vágjt, ki vacsorát főzött [...] úgy emlékszem, mintha most lett volna, hogy egyszerre csak megjelent a színen két úriember. A jegyző, meg a tanító. Abban a szempillantásban mnden megállt [...], mind körülállták a két jövevényt, és bámulták őket levett kalappal, tátott szájjal, mert olyan még nem volt, amióta világ a világ, hogy két úr az erdőbe keveredjen, a vándorcigány tábor kellős közepébe. [...] Népszámlálás volt a faluban. Maradt még egy csomó karton, és a tanítónak, Borbély Gyulának valami eszébe jutott. – Úgy tudom, itt az erdőben táboroznak valamilyen cigányok, nem gondolod, hogy őket is nyilvántartásba kellene venni? – Hát, ha van még karton, vigyük ki hozzájuk. – Így vélekedett a jegyző is, vitéz Horváth Sándor nevű. Volt még karton, hát elindultak. Szóval, ott állt a jegyző meg a tanító az erdőben, és nekifogtak a munkának, ami azzal kezdődött, hogy – felírjuk a neveket, és hogy ki mikor született, hát azt is. Az asszonyok könyörgésre fogták a dolgot. Ne írjanak mirólunk semmit, nagyságos urak, eddig is megvoltunk úgy, hogy nem számolt meg senki se minket, hát miért ne lennénk meg továbbra is. De megnyugtatták őket: ettől nem lesz semmi bajuk. Na jó. Ha egyszer muszáj, hát muszáj. Hanem akkor jött el még a haddelhadd. – Asszonyok, szeptember van, már meg is kezdődött a tanítás, mi dolog az, hogy itthon fogják a gyerekeiket? Holnap mindegyiket, kicsitől nagyig, ott lássam az iskolában. Törvény van rá – így a tanító. No, amikor ezt az asszonyok meghallották! Soha nem felejttem el, a tanítónak foltos volt a cipője, azt csókolgatták, úgy könyörögtek, drága jó tanító úr, mi is megvagyunk írás-olvasás nélkül, ne tegye tönkre ezeket a gyerekeket! Jaj, jaj, mi lesz velük, ha elviszik őket az iskolába, jaj, jaj? [...] Hát bizony, érkezett a hétfő. Az asszonyok kora reggel már a tűz körül gyülekeztek ... sírtak, de hogy ám! A hajukat tépték. És zokogtak. Hogy mi lesz ott a gyerekekkel. Meg miben küldjék őket iskolába. Mert nem volt miben. Mi félig vagy egészen meztelenek voltunk. [...] No mindegy, valami rongyokba beburkoltak minket, és a Jóska, a tizenháromevesnek kikiáltott bátyám vezette a csapatot. Hogy miért éppen ő? Mert mi, gyerekek, csak cigányul tudtunk. [...] Na, a Jóska bátyám az tudott vagy nyolcvan magyar szót. Ő a faluban is többször járt az anyámmal együtt árusítani, és azt is tudta, hogy hol van az iskola. Sosem felejttem el, beállítottunk mind a harmincan oda. Ötvenhat fős volt az osztály, az az egy tanító kínlódott velünk. [...] És amikor megláttak minket! Ahogy mi kinéztünk! [...]*

⁵² SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT (2016): A magyarországi cigányság I. (Cigányok és romák) Semmelweis Kiadó, Budapest 311-312. o.

Tényleg úgy néztünk ki, mint a vademberek.[...] Valami furcsát éreztünk. Szégyelltük magunkat, hogy mi milyen mások vagyunk, mint a többiek. Mi az erdőben nem ismertük azt, hogy szégyenkezés. Közben szépen folyt a tanításunk. [...] Na, el is jártunk mi oda rendesen. De egy napon azt mondta a tanító: Te, Jóska, két hete figyellek titeket, ti nem esztek semmit. Hát itt nem, tanító úr, csak este. Otthon. És napközben nem is szeretnétek enni? Dehogynem szeretnénk. De mennyire hogy szeretnénk! Erre a tanító úr, tudod, mit csinált? Rábízta a gyerekeket, képzeld el, a vigyázóra, végigjárta a falut, és minden gyereknek szerzett két családot. Egyik nap az egyiknél voltunk vendégek délben, másik nap a másikonál. Amíg csak abba az iskolába jártunk. Több mint öt éven át! Nekem egy sváb és egy zsidó család jutott. [...] Ebédre mentünk. De nem ám a macska táljából adtak enni, hiszen a mester – a tanító – kérte meg őket, akit nagyon tiszteltek – volt is miért! -, hanem a diófa asztalhoz ültettek. Az asztal gyönyörű, illatos szőttessel volt leterítve, ott gőzölgött a tejsavas bableves, meg a jó diós meg mákos mácsi, érted? Úgy éreztem, egy csodás tündérvilágba csöppentem bele. Leültettek, megmutatták, hogyan kell a levesből merni, hogyan kell szelni a kenyeret, kést meg villát hogyan kell használni. Mindent megmutattak. De olyan tapintattal, hogy nem éreztem egy percig sem szégyenkezést. (...) **Ott, azokban a tiszta lakásokban, azoknak az ételeknek az illatából, azokból az emberekből sugárzó emberségből kialakult bennem egy olyan szép iránti igény, ami az egész életemen végigkísért.** Amíg ott étkeztünk velük az asztalnál, az a két család valamit mondott nekünk. Valami biztatást. Valami nyugtatást, hogy ne érezzük másoknál kisebbnek magunkat. Valami olyan erőt adtak nekünk, épp abban a korban, amikor a gyermekek fogékonyak. Öt évig voltunk vendégek a gazdáknál, de aztán elhagyta a törzsünk azt a helyet. [...] Az élet ugyanúgy folyt, ahogyan régen. De mi, harmincan, már nem voltunk ugyanazok.”⁵³

Orsós Jakab története arra is példa, miért nem helyes magukra hagyni, elkülönítve tanítani, nevelni az eltérő háttérű gyermekeket.

E szellemben született meg a cigány/roma szakkollégiumok létrehozásának terve; 2011 tavaszán a Katolikus Egyház részéről a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, a Magyar Görögkatolikus Egyház, valamint a Magyarországi Református Egyház és a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetői írták alá az alapító dokumentumot. Az alapítók szándéka szerint a szakkollégium “másokért élő”, keresztény értelmiségieket akar képezni, alapvető célkitűzése, hogy hozzájáruljon a közéleti feladatvállalás iránt elkötelezett, aktív társadalmi párbeszédet folytató cigány értelmiségiek formálódásához, akik a szakmai kiválóságot ötvözik a társadalmi és szociális kérdések iránti érzékenységgel. Az egyházi nevelés szellemiségétől vezetett intézmény törekszik arra, hogy hallgatói emberségük minden dimenziójában fejlődjenek, az értelmiségi, a morális és a közösségi életvitel, valamint a lelkeség elmélyítése révén. A szakkollégiumi nevelés ökumenikus szemléletű, teret ad a történelmi egyházakhoz tartozó fiatalok lelkeségének megélésére. Mindezek mellett e speciális

⁵³ JUHÁSZ JÚLIA (2003): Találkoztam boldoguló cigányokkal is. TANINFO Budapest 157-170. o.

intézmények messzemenőig törekednek az integrációra, alapelvük szerint *tudatosan törekszenek arra, hogy tagjai között nem cigány fiatalok is helyet kapjanak.*⁵⁴

Ma már hazánkban hét keresztény cigány/roma szakkollégium működik,⁵⁵ mindegyik intézményben deklaráltan hangsúlyos a keresztény pedagógia, a fiatalok elvezetése a keresztény nagykorúságig.

A fent olvasottak alapján is remélhetően jól látható, hogy egyházunk milyen hosszú utat tett meg a kezdeti bizalmatlan fogadtatástól az egyéni segítők, helyi egyházak támogatásán át a mai, legmagasabb egyházi és állami egyetértéssel, pártfogással működő kollégiumok alapításáig. Cigányok és nem cigányok együtt alakultunk, változtunk, illeszkedtünk egymáshoz e majd' hatszáz éves történet során, s közösen tanultuk, próbáltuk megélni a lényegét; *Jézus örömhírének lényege nem tan-, nem norma-, nem szokásrendszer, hanem Istennel való személyes szeretetkapcsolat.*

⁵⁴ A Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat küldetésnyilatkozata: <http://krszh.hu/a-halozat/> <http://krszh.hu/a-halozat/>

⁵⁵ A Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat tagjai: Jezsuita Roma Szakkollégium (Budapest), Miskolci Görögkatolikus Cigány Szakkollégium, Wáli István Református Cigány Szakkollégium (Debrecen), Nyíregyházi Evangélikus Roma Szakkollégium, Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium, Szent Miklós Görögkatolikus Roma Szakkollégium (Debrecen), RefoRom Református Roma Szakkollégium (Budapest)